

ИНТЕЛЕКТУАЛЕЦЪТ КАТО ОБЩЕСТВЕНА ФИГУРА ПРЕЗ IV В.

Случаите на Либаний и Прохерезий

Лекция от цикъла на проект „LAVedia: енциклопедия на късноантичните Балкани“

д-р Димитър Илиев
Катедра по класическа филология
СУ „Св. Климент Охридски“

Пътуващият ретор от Августа Траяна до Спарта

1 ἀγαθῆι τύχηι.
[κ]ατὰ τὸ δόγμα τῆς σεμνο-
[τ]άτης Λακεδαιμονίων πό-
[λ]εως καὶ κατὰ τὸν ἐπιψηφισ-
5 μὸν τῆς γλυκυτάτης πα-
[τ]ρίδος. ἡ Σπάρτη Μᾶρ-
κον Οὐλπιον Γενεάλην
[Τ]ραιανέα καὶ Λακεδαμό-
νιον τῆς τε ἄλλης ἀρετῆς συν-
10 πάσης ἔνεκεν καὶ τῆς περὶ
[π]αιδείαν καὶ λόγους σπουδῆς
εὐνοίας χάριν,

vacat

13 [ἐπιμ]ελουμένου
Αὐρη[λίου]
[Καλ]ανδίωνος Ἑρμοδώ[ρου].

1 На добър час!
По решение на
пресвещения град на
лакедемонците, потвърдена
с гласуване на
5 най-сладката му родина.
„Спарта [издига статуя на]
Мак Улпий Гениалис,
траянец и лакедемонеец,
10 за цялостната му
добротетелност и заради
доброто му разположение
спрямо заниманията с
образование и слово“

vacat

13 Отговорник: Аврелий
Каландион, син на Хермодор.

Пътуващият ретор от Августа Траяна до Спарта - 2

map via [Pelagios Recogito](#)

Πросветеният управител в Афродизиада

τὸν σὲ νόμων πλή-|θοντα, τὸν Ἰταλι|ώτιδα Μοῦσαν *v.* | *v.*
Ἀτθίδος ἠδυεπεῖ | (5) *v.* κιρνάμενον μέλιτι |
τῆιδ' Οἰκουμένιον | τὸν ἀοίδιμον ἡγεμο-|νῆα *v.*
στῆσε φίλη | βουλή τῶν Ἀφροδισιέων: |
(10) τῶι γὰρ δὴ καθαρῶι φρέ-|να καὶ χέρα, τί πλέον | εὐρεῖν *v.*
μνημοσύ-|νης ἀγαθῆς ἄλλο πά-|ρεστι γέρας; *folium*

You who are full of (knowledge of) laws, who have blended the Italian Muse with the sweet-voiced honey of the Attic, Oikoumenios, the famous governor (*praeses*), the friendly council of the Aphrodisians has set you up here; for what greater reward than that of being well remembered can the man find who is pure in mind and in hand?

(πρeв. Charlotte Roueché)

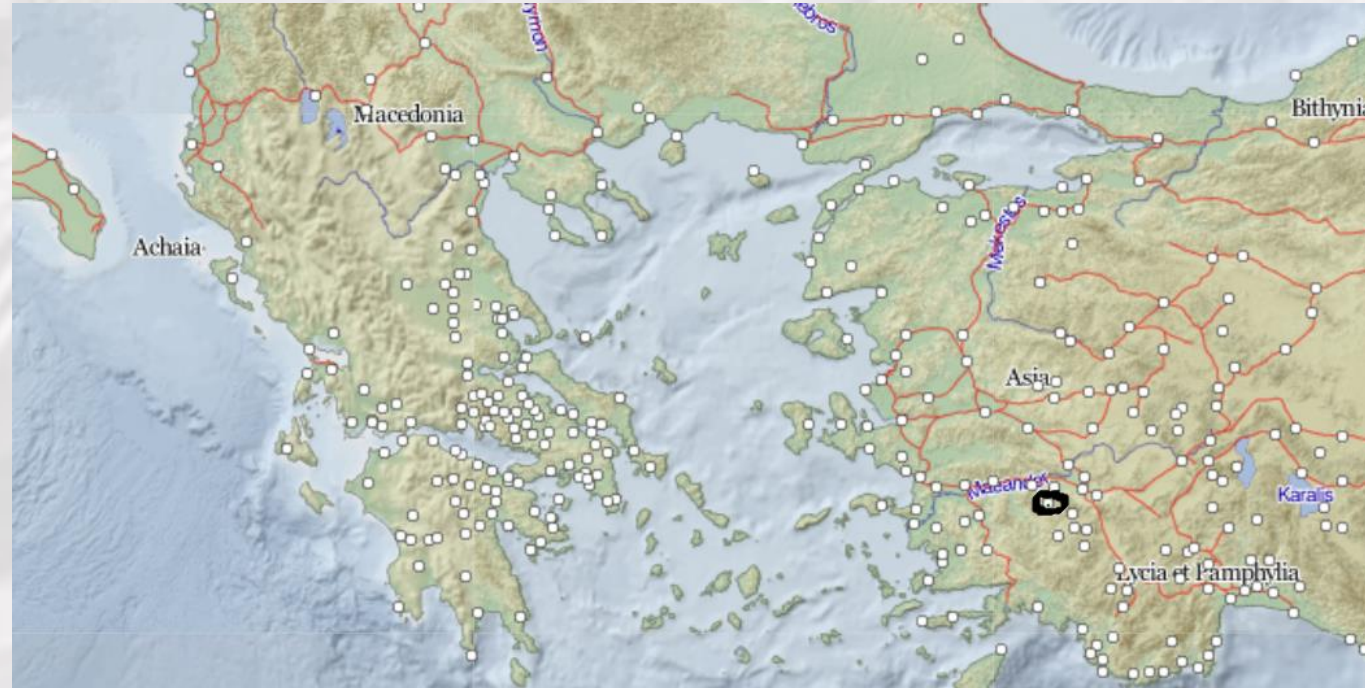
InsAph 3.8. i.

Просветеният управител в Афродизиада - 2

You who are full of (knowledge of) laws, who have blended the Italian Muse with the sweet-voiced honey of the Attic, Oikoumenios, the famous governor (*praeses*), the friendly council of the Aphrodisians has set you up here; for what greater reward than that of being well remembered can the man find who is pure in mind and in hand?
(прев. Charlotte Roueché)

<http://insaph.kcl.ac.uk/iaph2007/>

Вж. и Smith, R.R.R., 'The Statue Monument of Oecumenius: A New Portrait of a Late Antique Governor from Aphrodisias', *JRS*, 2002, 134-156; Robert 1948: 35-114, особ. 60; Браун 2004: 61-62; Crihiore 2009: 243.

Παιδεία

технически и практически науки:

- право – [Берит](#)
- медицина – [Александрия](#)
- архитектура – [Александрия](#), [Константинопол](#)

но преди всичко:

- реторика
- философия

Обучението по реторика

Урок по реторика, саркофаг от IV в.,
Рим

γένος
ἐπιδεικτικόν – тържествено
красноречие
(показно, *l'art pour l'art*)

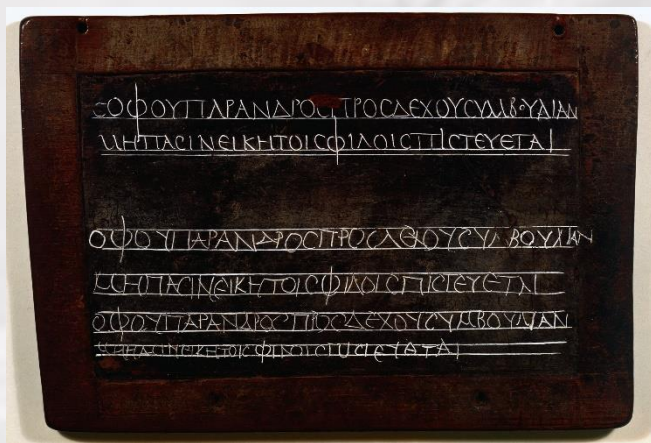
Предварителни упражнения (προγυμνάσματα)

- басня (μῦθος)
- разказ (διήγημα)
- анекдот (χρεια)
- максима (γνώμη)
- аргументиране и оборване
(ἀνασκευή/κατασκευή)
- общо място (τόπος)
- възхвала и порицание
(ἐγκώμιον/ψόγος)
- сравнение (σύγκρισις)
- влизане в характер (ἠθοποιΐα)
- описание (ἔκφρασις)
- защита на теза (θέσις)
- дебат по внасяне на
законопроект (νόμου εἰσφορά)

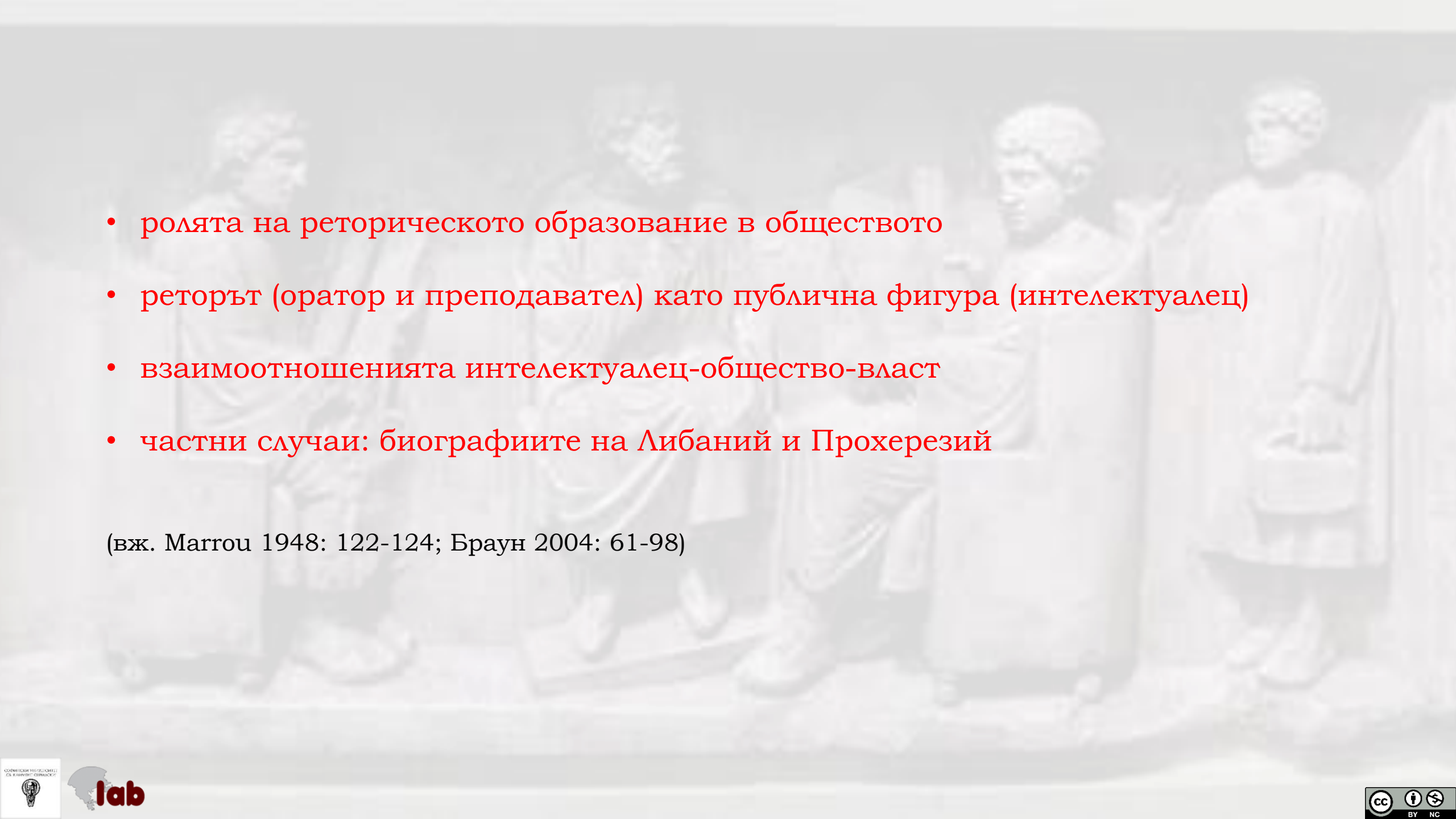
вж. също и Kennedy 1994: 202-210

Обучението по реторика - 2

Нима от други фурии се измъчват реторите, които декламираат: „Тези рани получих за общата свобода; това око загубих заради вас; дайте ми човек да ме заведе при децата ми, понеже коленете ми са подкосени и краката не ме държат"? Всичко това щеше да бъде по-поносимо, ако проправяше пътя на онези, които искат да учат красноречие. Но с такива надути теми и с трясъка на безсмислените си изречения реторите постигат само това - когато учениците стъпят на форума, да им се струва, че са отнесени в Друг свят. Аз точно затова смятам, че в школата младежите оглупяват съвсем - защото не чуват и не виждат нищо от истинския живот, а слушат за пирати, оковани с вериги на морския бряг, за тирани, които пишат укази и заповядват на синовете да отрежат главите на бащите си, за прорицания по време на чума да се принесат в жертва три или повече девици - надути захаросани слова и всяка дума, и всяко нещо е като посипано с мак и сусам. (Petr. Satyr. 1.1., прев. Д. Бояджиев)

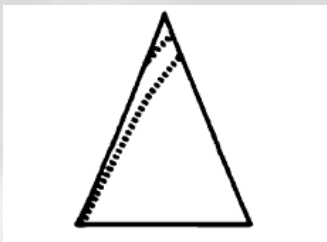
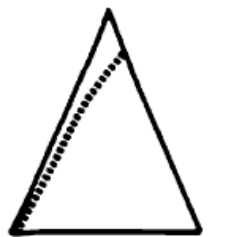

Навосъчена дъска за писане
с школна сентенция, II в.

-
- ролята на реторическото образование в обществото
 - реторът (оратор и преподавател) като публична фигура (интелектуалец)
 - взаимоотношенията интелектуалец-общество-власт
 - частни случаи: биографиите на Либаний и Прохерезий

(вж. Marrou 1948: 122-124; Браун 2004: 61-98)

Παιδεία и общество

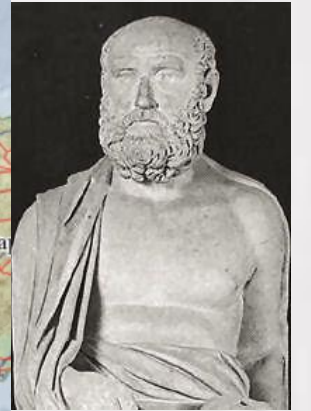
вж. Kaster 1988: 40

- статус (срв. Paul. Nol. *Carm.* 24.481: *honos, litterae, domus*)
- социална мрежа
- споделен културен код
- система от ценности

(вж. Браун 2004: 51)

- медия: публични декламации

Παιδεία и общество - 2

Елий Аристид (40-115 г.)

Дион Хризостом (40-115 г.)

ΔΙΩΝΟΣ
ΤΟΥ
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ
ΛΟΓΟΙ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ
ΠΕΡΙ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ.

10. Λήσται κενὰ τῶν θεῶν τρέσσει, μὴ δὲ τρεπόμενοι καὶ
μυστικοί 1)· ἢ μὴ δύνανται αἰετῶν, οὐδὲ ἀντιβρο-
μίων 2), ἀλλὰ τῶν πρὸς ἄνθρωπον καὶ θεοῦ ἀγα-
θῶν· αἰετὸν ἄρα τὸ φοβεῖν, τὸ τῶν ἀθανάτων
15. ἐπικαυόμενον, ἵνα, καὶ τὸν Ἀλιζάνδρον εὐδὲς
ἀνακηρύσσῃ περὶ τῆς βασιλείας, τοῖς ἰσθμίοις.
ἔτι αὐτοῦ ἔτι μᾶλλον αἰετὸν ἵνα τὸ μέγεθος τῶν
μυστικῶν 3), καὶ τὴν ἀνάγκην τοῦ ἀποθανεῖν, καὶ ἡ
20. τῶν αἰετῶν, ἀλλὰ ἵνα τῶν μυστικῶν ἄνευ, οἷον ἢ
τῶ

1) μεγαλοῦς] elegantis, cum delicibus sequitur elegantia, libidinis castitate et rei grædæ, et coram quo, et quo tempore, agitur; non temere, sed cum discretionis, ut vulgo loquuntur.
2) Veneta dat ἀντιβρομίαν. E. voluit editor, aut dedit vel melius ipse ἀντιβρομίαν.
3) Σοφιστὰς aliquando ἵνα τῶν ἰσθμίων πρὸς μυστικῶν, a feris et geram illam mysticis, quod tunc in medio relinquantur, quæ supra iustitiam citam hic nomen libidinis, sibi referenda, postulare possit videri.

map via [Pelagios Recogito](#)

Частните случаи на IV в.: извори и литература

- ✓ Eunapius, *Vitae philosophorum et sophistarum* [Eunapio, *Vite de filosofi e sofisti*. Introduzione, traduzione, note e apparati di Maurizio Civiletti, Milano, 2007]
- ✓ Libanii *Opera*, ed. Foerster, Lipsiae, 1903-1927, особено *Oratio I* [Libanio, *Discursos. I. Autobiografia*. Introduccióн, traduccióн y notas de Antonio Mellero Bellido, Madrid, 2001]
- ✓ *Suda* [online: <http://www.cs.uky.edu/~raphael/sol/sol-html/>]
- ✓ Iuliani imperatoris *Epistulae* , ed. J. Bidez, 1924 [Юлиан, *Писма*, съст. и прев. от старогръцки В. Атанасов, С., 1983]
- ✓ Jones, A.H.M., J.R. Martindale et al., *Prosopography of the Later Roman Empire*, vol. I: AD 260-325.
- ✓ *Libanius's Progymnasmata: Model Exercises in Greek Prose Composition and Rhetoric*, transl.

Прохерезий (Προαιρέσιος, Prohaeresius, Προηρησιος)

(ок. 276 – ок. 368 г.)

- ❖ П. като ътаїρος на ретора Юлиан и съденето с Апсин (ок. 333 г.)
- ❖ Наследството на Юлиан: конкурсът между П., Диофант, Епифаний и Хефестион (преди 336 г.)
- ❖ Изгнание (ок. 340-343 г.)

- ❖ Завръщане – по императорско нареждане: οὕτω βασιλέως ἐπιτρέψαντος καὶ μεταπεσόντος ὀστράκου (343 г.)
- ❖ Част от свитата на Констанс в Галатия, посещение в Рим (лятото на 343 г.)
- ❖ Конкурсът на Анатолий
- ❖ Законът на Юлиан (362 г.)

(вж. Watts 2006: 59-61)

Прохерезий (Προαἱρέσιος, Prohaeresius, Πωρησιϋρ) - 2

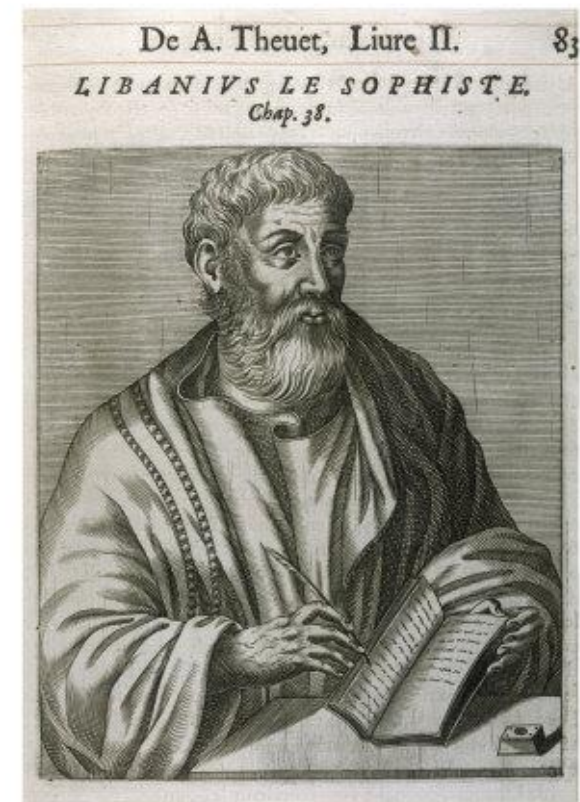
Император Юлиан
(361-363 г.)

Какво ли можеше да спре моето приветствие към прекрасния Прохерезий, чиито слова бликат подобно на рукнали из равнините речни води, който се вдъхновява от красноречието на Перикъл, но без да разбърква и „размесва Елада“? Затова не бива да се чудиш, ако писмото ми до теб бъде едно подражание на лаконската краткост. На вас, мъдреците, ви отива да съчинявате особено дълги и величествени речи, а на мен ми стига да ти напиша и няколко реда. Знай, че наистина ме е подхванал цял водовъртеж от грижи. Що се отнася до причините за моето връщане, те сигурно ще те интересуват, ако си решил да напишеш историческо съчинение... Ако пък си решил докрай, чак до дълбока старост, да упорстваш в ораторските упражнения и декламации, може би няма да упрекнеш в нищо моето мълчание. (Iul. *Epist.* 14 Loeb, прев. Вл. Атанасов, вж. и Watts 2006: 64-67)

Либаний (Λιβάνιος, Libanius)

(ок. 314 – 393 г.)

- ❖ Високопоставено семейство, изпаднало в немилост при Диоклециан (304-5 г.)
- ❖ Започва реторическо обучение на 15-годишна възраст: *καί με εἰσήρχετο δορυς τις ἔρως τῶν λόγων*
- ❖ Недоволен от местните си учители, чете класиците
- ❖ Заминава за Атина и учи при Диофант (336 г.)

Либаний (Λιβάνιος, Libanius) - 2

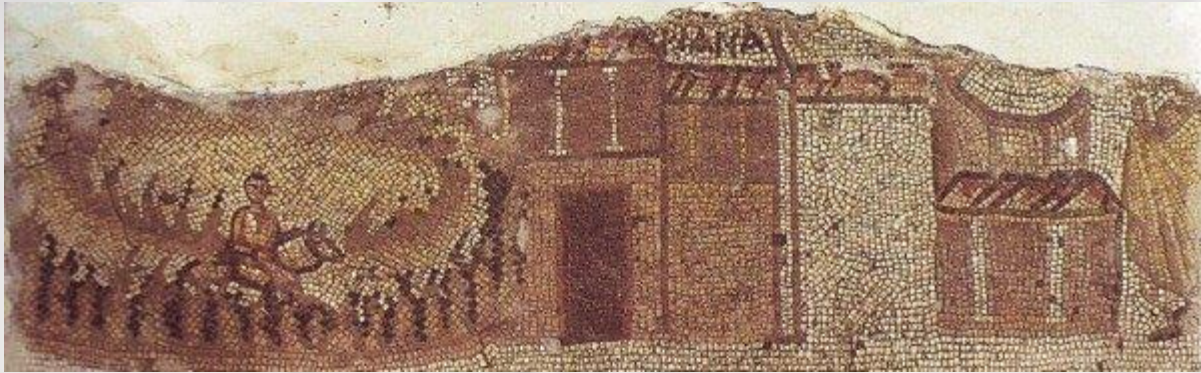
Senores, como yo habia oido hablar desde nino de los enfrentamientos de las cofradias de estudiantes que tenían lugar en el centro mismo de Atenas, de sus luchas a palos, a cuchilladas, a pedradas y de las heridas resultantes de ellas, de las defensas, los procesos y de los juicios substanciados sobre pruebas resultantes de tales enfrentamientos, asi como de que los discipulos eran capaces de las mayores audacias con tal de ensalzar el negocio de sus maestros, consideraba yo a los estudiantes personas nobles por correr tales peligros y no menos justos que los que toman las armas en defensa de su patria. Incluso suplicaba a los dioses que me concedieran la oportunidad de destacar en tales hazanas, en correr al Pireo, a Sunion y a los otros puertos, para raptar a los estudiantes juvenes en el momento mismo de desembarcar de la nave; en correr tambien a Corinto para el mismo fin del que debia responder en juicio; y todo ello ofreciendo banquete tras banquete, de modo que, dilapidada rapidamente mi hacienda, tuve que volver mis ojos hacia un prestamista.

(прев. Antonio Mellero Bellido)

Либаний (Λιβάνιος, Libanius) - 3

- ❖ Пътуване до Хераклея в Мала Азия заедно с Криспин (340 г.)
- ❖ Първа покана от Никокъл в Константинопол (341 г.)
- ❖ Съперничество с ретора Бемархий и проконсула Лимений

Голямата църква (Domus Aurea) в Антиохия, мозайка от Дафне, V в.

map via [Pelagios Recogito](#)

Λιβανίη (Λιβάνιος, Libanius) - 4

❖ Νικομηδία (343-348 γ.)

Lib. *Orat.* 1.55

ἦν οὕτω τὴν ἔνθεον ἐμεμήνει μανίαν ἢ Νικομήδους πόλις, ὥστε ἤδη με κὰν ταῖς θερμαῖς κολυμβήθραις τὰν τῷ διδασκαλείῳ ποιεῖν καὶ μηδὲ ταῦτα ἔξω τοῦ νόμου τοῖς ἰδιώταις εἶναι δοκεῖν. οὕτως ἡμῖν ἅπασα ἢ πόλις καθειστήκει μουσεῖον· οἷ γε καὶ τοὺς προλόγους παραλαμβάνοντες, τᾶλλα ἐκβάλλοντες ἄσματα, ἄδοντες πανταχοῦ διετέλουν.

❖ Βρύσην ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐπαιθμὸν ὑπὲρ Κωνσταντίνου καὶ Κωνσταντίνου (349 γ.)

❖ Πρόταση γιὰ διδασκαλικὸν ἀντικείμενον ἐν Ἀθήναις καὶ ἀποκρίσιν ἐν Ἀντιόχειᾳ (353 γ.)

Либаний и Юлиан

- ❖ Младежки години при ретора Хекеболий (ок. 348 г.)
- ❖ Пристигане в Антиохия (юли 362 г.)
- ❖ Календите на 363 г. и наказанието на Юлиан
- ❖ Реч XV-XVI

(вж. и Lib. Orat. 1.121 et seqq., Юлиан, *Писма*, стр. 96)

Либаний и Юлиан - 2

What, then, is the cure [for the problems of Antioch]? Let us show ourselves to be really sorry and really grieved. Let us present our plea sorrowfully and decorously. In fact it is one of the charges against us that we display more arrogance than we should and that nothing can alarm our city [...]. Let us make the town assume an air of common distress and let a whole city imitate a household in its grief. Let us shut our theatre for a short time, and ask the dancers and actors here to let our neighbors too share the blessings they provide and leave us to pass the summer without amusements. Let us reduce the number of chariot races. Make them six instead of sixteen. This extravagant lightning, this indication of idle luxury, that hangs over the entrances to our baths – let us make it a fraction of what it is now. Let us pass sentence on ourselves, lest the emperor do it for us [...]. Even if the devotees of the theater complain, let us induce them to recognize the seriousness of the situation, and let no account be taken of those who disapprove. It would be disastrous to favor them to the detriment of the whole community, and to think more of humouring those who confessedly cannot endure an existence without their stage idols than of appeasing the emperor's wrath [...] (*Or. XVI, 40-45*).

What surprises me is that you are surprised at any disorderliness in the cities after their long experience under such a teacher [Constantius]. Was not everything full of confusion, incompetence and neglect? Was not law a dead letter and office bought and sold? [...] Virtue was out of fashion and it was a reign of pleasure, and rascals were able to get away scot-free. So what surprise is it that, with such free rein for wickedness, the conduct of the cities be somewhat tainted by the times? If pupils of bad teachers have no hope of becoming expert practitioners of eloquence, can the world retain any decency when a sluggard is on the throne? If flocks are ruined by the stupidity of their shepherds, are cities well-schooled by the incompetence of the emperors? [...] Why now do we call the world happy? Simply because an expert physician has come to tend it. We are glad, for he will alter the behaviour of the cities and improve it [...]. In the easy-going days of the past, Sire, we all of us lived a life of indiscipline. Now we have come under a firmer yoke, and we shall try to bear it. Pardon our petty faults and improve us so as to have no need of pardon (*Or. XV, 67-70*).

Λιβανίου и Θεοδοσίου

- ❖ Почетна титла *praefectus praetorio* (ок. 383 г.)
- ❖ Реч XXX (386-7 г.)

For I think it to be of a cantankerous and ill-tempered man to proceed forthwith against the right of expression, should someone say anything displeasing to him, but of a kind, humane, and gentle nature such as yours only to refuse counsel of which he disapproves. For where it is up to the hearer of the words whether or not to be persuaded, it is appropriate neither to refuse a hearing when no harm can come of it, nor, if what is said does not accord with one's mind, to become angry and require punishment if anyone had the courage to speak what he considered the best course.⁷⁸

⁷⁸ Lib. Or. 30.2: ὀργίλου μὲν γὰρ οἶμαι καὶ χαλεποῦ τὸ εἶ λέγοιτο τῶν οὐκ ἀρεσκόντων αὐτῷ, χωρεῖν εὐθέως ἐπὶ τὴν τῶν εἰρημένων δίκην, ἠπίου δὲ καὶ φιλανθρώπου καὶ πράου, ταῦτα δὴ τὰ σά, τὸ μὴ δέχεσθαι μόνον τὴν οὐκ ἐπαινουμένην ὑφ' ἑαυτοῦ συμβουλήν. οὐ γὰρ τοῦ πεισθῆναι τε καὶ μὴ κύριος ὁ τῶν λόγων ἀκροώμενος, οὔτε φεύγειν τὴν ἀκρόασιν ἄξιον οὐκ οὔσης βλάβης ἐντεῦθεν οὐδεμιᾶς, οὔτ' εἰ μὴ κατὰ νοῦν εἶη τὰ λεγόμενα, χαλεπαίνειν τε καὶ τιμωρίαν ζητεῖν, εἴ τις ἂ βέλτιστα ἔχειν ὑπελάμβανε ταῦτα ἐθάρρησεν εἰπεῖν.

прев. Swist 2016; вж. и Димитров 2005: 61-63

Πορτραίτ τοῦ Θεοδοσίου Ι, κρ. IV β., Αφροδισιάδα

- Популярната култура на образования елит
- Образователните центрове - притегателно средище
- Опасни връзки
- Разделителни линии
- Иронията на дистанцията

Библиография

- Cribiore 2007:** Cribiore, R., *The School of Libanius in Late Antique Antioch*, Princeton, 2007. **Cribiore 2009:** Cribiore, R., “The Value of a Good Education: Libanius and Public Authority”, in: Rousseau, Ph. (ed.), *A Companion to Late Antiquity*, Oxford, 2009.
- da Silva 2018:** “Is it possible to control the crowd?” Libanius in defense of Julian and against the population of Antioch in the 4th century”, *Heródoto - Revista do Grupo de Estudos e Pesquisas sobre a Antiguidade Clássica e suas Conexões Afro-asiáticas*, March 2018 [<https://www.researchgate.net/publication/326027592>]
- Kaster 1988:** Kaster, R.A., *Guardians of Language: The Grammarian and Society in Late Antiquity*, Berkeley, 1988.
- Kennedy 1994:** Kennedy, G.A., *A New History of Classical Rhetoric*, Princeton, 1994.
- Robert 1948:** Robert, L., *Hellenica IV. Epigrammes du Bas-Empire*, Paris, 1958.
- Swist 2016:** Swist, J., “Pagan Altars and Monarchic Discourse in Libanius *Declamation 22*”, *Phoenix*, Vol. 70, No. 1-2/2016, 170-189.
- Watts 2006:** Watts, E.J., *City and School in Late Antique Athens and Alexandria*, Berkeley, 2006
- Браун 2004:** Браун, П., *Власт и убеждение в Късната античност*, С., 2004.
- Димитров 2005:** *Философия, култура и политика в Късната античност-Случаят на Синезий от Кирена*, Велико Търново, 2005.

Благодаря за вниманието!

diiliev@uni-sofia.bg
dimitar.illiev@gmail.com